

Kadın dindarlığı

DİB YAYINLARI

بسم الله الرحمن الرحيم

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI - 899

HALK KİTAPLARI - 214

Tashih
İsmail DERİN

Grafik & Tasarım
Emre YILDIZ

Baskı
Gurup Matbaacılık San. Tic. A.Ş.
0312. 384 73 44

1.Baskı, Ankara - 2013

Din İşleri Yüksek Kurulu Kararı: 28.08.2012/4

2013-06-Y-0003-899
ISBN: 978-975-19-5604-0
Sertifika No: 12930

İletişim
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Üniversiteler Mah. Dumlupınar Bulvarı
No:147/A 06800 Çankaya/ANKARA
Tel: 0 312 295 72 93 - 94
Faks: 0 312 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış
Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü
Tel: 0 312 295 71 53 - 295 71 56
Faks: 0 312 285 18 54
e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

Kadın Dindarlığı

DİB
YAYINLARI

İçindekiler

"Kadın Dindarlığı" ve "Hakikatin Cinsiyeti"

Nazife ŞİŞMAN

Tevrat'ta anlatılan bir kıssa vardır. İki kadın aynı çocukla ilgili annelik iddiasında bulunur. Dava Hz. Süleyman'a kadar intikal eder. Durumun hassasiyetinin farkında olan Hz. Süleyman, gerçek anneyi tespit etme imkânları olmadığı için çocuğu kılıçla ikiye bölmeyi teklif eder. Kadınlardan biri hemen davadan vazgeçer. Hz. Süleyman çocuğu, davadan vazgeçen kadına verir. Çünkü, ancak çocuğun zarar görmesini istemediği için hakkından vazgeçen kadın, gerçek anne olabilir.

Brecht ise "Kafkas Tebeşir Dairesi" adlı oyunda biyolojik annenin değil, çocuğu büyüten, ona emek veren kadının, çocuğun canı yanmaması için davadan vazgeçtiği bir hikâye anlatır. Valinin karısı, çocuğu hizmetçiye bırakıp kaçar. Yıllar sonra geri döner ve çocuğun kendisinin olduğunu iddia eder. Hâkim ise tebeşirle bir daire çizer ve çocuğu, onu kendi tarafına çekmeyi başaran kadına vereceğini söyler. Çocuğu büyü-

ten hizmetçi kadın, zarar vermekten korktuğu için çocuğun kolunu bırakır. Hakim çocuğu, ona emek veren hizmetçi kadına verir. Brecht bir Çin hikâyesinden mülhem bu hikâyedeki sembolizm üzerinden, emeğin hak sahibi olduğunu vurgular.

Her iki durumda da kadınlar haklı oldukları bir davadan, sevdikleri, korudukları bir varlık zarar görmesin diye vazgeçerler. Onlar için haklı olmak değil, hayatı korumak daha önceliklidir. Bu durumu, her ne kadar ikinci hikâyedeki kadın bakıcı-anne de olsa, annelikle bağlantılı olarak değerlendirmek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında bütün kadın davranışları, "annece düşünme" çerçevesinde şekillenir denilebilir. "Annece düşünme"de hâkim olan husus, bakım etiği ve hayata saygı prensibidir. Bu nedenle kadınların muhakemelerinde, gündelik dünyaya dönük temel bir saygı ve çevresel bir bağlam hâkimdir. Yani kadınlar, çevrelerindeki olayların içinden hareket etmeye, onlara daha duyarlı yaklaşmaya, çeşitlilik ve gerçekliklerin değerini kabul etmeye erkeklerden daha gönüllüdürler. Yani kadınlarla erkekler arasında ciddi bir tavır farklılığı görülür.

Kadınlar ve erkekler arasındaki bu tavır farklılığını, toplumsal ve kültürel düzeyden daha ileri götürenler de vardır. Onlara göre kadınla erkek arasında sadece toplumsal düzeyde değil, ahlâkî tavır alışta da temel bir farklılık söz konusudur.

Meselâ Caroll Gilligan, yukarıda bahsi geçen ve Tevrat'ta yer alan kıssadaki kadının tavrı ile Hz. İbrahim'in Allah'ın emri doğrultusunda oğlunu kurban etmeye razı oluş tavrını karşılaştırır. Ona göre bu iki tavır, tipik kadın ve erkek tavrı olarak analiz edilebilir. Bu analize göre, kadınlar hayat uğruna hakikati feda etmeyi göze alırlar. Nitekim anne, haklı olduğu halde sadece çocuğun hayatı tehlikeye girmesin diye hakkından vazgeçer. Tam aksine erkeklerse hakikat (Tanrı'nın emri) için hayatı feda etmeyi göze alırlar. Nitekim Hz. İbrahim, Allah'ın emrini yerine getirmek için oğlunu öldürmeye teşebbüs eder. Yani der Gilligan, kadınlar hayatı, erkeklerse kuralları, emirleri ya da bunlarda var olduğunu düşündükleri hakikati, ilkeleri öncelerler.

Ahlâkî davranışların niteliğini araştıran Gilligan, yaptığı bir dizi mülâkatı değerlendirirken bu iki kıssaya da atıfta bulunarak etik tepkilerin, kadınlar ve erkekler arasında önemli ölçüde farklılaştığını söyler. Ona göre kadınlar, ahlâkî kararlarını haklar çerçevesinde almaktan ziyade, ilişkiler çerçevesinde alırlar. Yani "kadınların ahlâkî karar alma süreçleri, bağlam odaklı olarak şekillenir."

Bindokuzyüz seksen sonrası kültürel feminist akım da buna benzer bir görüş dile getirir. Bu görüşü dillendirenler, Aydınlanmanın tabiata hâkim olma iddiasındaki egemen özne yaklaşımını eleş-

tirirken, kadınların emperyalist olmayan, yaşam yanlısı ve yaşamın somut ayrıntılarına saygılı bir etiğe sahip olduklarını savunurlar. Kadınların sahip olduğu bu bağlamsal yaklaşım, ataerkil öznenin sebep olduğu ve hâkimiyet iddiasından kaynaklanan yıkımlara karşı tek çaredir, onlara göre. Ekofeminizm de benzer bir iddiaya dayanır: Tabiatı tahrip eden değil, onun seslerini dinleyen ve onunla uyumlu bir ilişkinin peşinde olanlar, hep kadınlardır.

Hatta yeni feminist düşünce ile yeni fizik arasında bağlantı kuranlar da vardır. Robin Morgan'a göre kadınlar, yeni fiziğin ortaya koyduğu dünya görüşüne yüzyıllardır sahiptirler (The Anatomy of Freedom, 1982). Çünkü kadınlar ilişkisel ve çevresel bağlamlardaki kavramlar içinden bakarlar. Onların birincil değeri, hayata saygıdır.

Kadınların gündelik hayatta daha ilişki ağırlıklı düşündüğü, genelde kabul gören bir tespittir. Günümüzde siyasete kadın eli değmeli diyen görüş de bu tespitten hareket ediyor. Söz konusu bakım etiği nedeniyle kadınların daha barışçı ve rekabetten uzak bir tavır sergileyeceği kanaati tartışmasız genel kabul görüyor. Bunun yanı sıra feministler, kadınların bağlamsal ve ilişkisel düşündükleri, bakım ve hayatın devamlılığını önceledikleri için 'Öteki'nin gerçekliğine saygı açısın-

dan da daha avantajlı bir konumda olduklarını iddia ederler.

Fakat "annece düşünme"nin, daha yüksek bir ahlâkî düzeye sahip olmaksızın tek başına ötekine saygıya ne kadar yardımcı olduğu, oldukça tartışmalı bir iddiadır. Zira kendi çocukları için başkalarının çocuklarını feda etme, hiç de seyrek rastlanır bir durum değildir. Tek başına kadın olmanın daha barışçıl, daha insanî, bir tavrın garantisi olamayacağını, toplumsal ve siyasal pratikler de gösteriyor. Irak işgali esnasında Amerikalı kadın askerlerin barışçıl kadın tavrı ile bağdaştırılması mümkün olmayan davranışları, özellikle işkenceci Lyndy England'ın şahsında somutlaşmıştı.

Yukarıdaki hikâyeler üzerinden gidecek olursak, kadınların etik tepkileri ile ilgili değerlendirmede ihmal edilen ya da gözden kaçan bir husus var. Hem Kitab-ı Mukaddes kıssasında, hem de Brecht'in "Kafkas Tebeşir Dairesi" hikâyesinde bir de öteki kadınlar var. Hz. Süleyman'ın çocuğu kılıçla ikiye bölelim teklifine itiraz etmeyen, çocuğu, tebeşirle çizilen dairenin dışına çıkarabilmek için kolunu çekiştiren diğer kadınlar. Bu da gösteriyor ki, bakım etiği ve annece düşünme daha ziyade kadınca bir tavır da olsa bütün kadın cinsini kapsayacak denli genellemeye izin verecek bir açıklama değil.

Aslında kadınların gündelik hayata dair kararlar alırken, ilişkileri, bağlamı ve süreçleri daha çok dikkate alan değerlendirmeler yaptığını, kavramsal bir çerçeveye ihtiyaç duymadan da gözlemlemiştir pek çoğumuz. Bu açıdan bakıldığında Gilligan'ın kadın ve erkek arasında etik tepkilerin farklılaşacağına dair görüşü doğru kabul edilebilir. Fakat gündelik hayatla ilgili değer yargıları ile dünyanın tabiatı, insanın gayesi gibi felsefî meseleleri bir tutmak yanlış olur. Çünkü, yaşanan gerçekliğin hay huyu içinde şekillenen tepkilerde kadınla erkek arasında bir farklılık söz konusu olabilir, ama hakikatle ilgili metafizik değerlendirmelerde kadınla erkek arasında temel bir farklılık olduğunu iddia etmek, çok daha başka bir şeydir.

Nitekim akademik feminizm, bu farklılık iddasını bilgi ve hakikat anlayışına kadar götürür. Akademik feminizm, "kadın düşüncesi"nin kategorik olarak erkek düşüncesinden farklı olduğu görüşünden hareket eder. Bu nedenle de erkeklerin kadınlar hakkında söyleyecekleri bir şeyleri olmadığını iddia ederler. Bu bakışa göre kadın-erkek farkı, sadece cinslerin kendilerine özgü meselelere yönelmeleri şeklinde bir sonuç vermez. Aynı zamanda temelde kavramları ele alış tarzlarını da etkiler. Söylediklerine bakılırsa, bilgi de cinsiyet bağımlıdır; neyin doğru neyin yanlış olduğuna karar vermek, cinsiyet farkına göre değişir. Böy-

le olunca kadınların ve erkeklerin "hakikat"i de farklı olacaktır. Kadın merkezli din yorumu ile ilgili tartışmaları, siyasal muhtevasının yanı sıra bir de bu farklılık vurgusu üzerinden okumak gerekmektedir.

Çünkü özellikle son elli yıldır 'kadın bakış açısı' kavramının, gündelik hayattan bilim felsefesine ve en son olarak da dinin anlaşılması ve yaşanmasına uygulandığı bir döneme şahitlik ediyoruz. Gündelik hayattaki farklı tavır alışlarda, fıtrî farklılıklardan ve toplumsal ihtiyaçlardan kaynaklanan rol dağılımlarında, dinin teferruatında ve bazı dinî uygulamalarda kadınla erkek arasında birtakım farklılıkların olduğu herkesin malumu.

Fakat kadınla erkek arasında hakikatin algılanması bağlamında varoluşsal boyutta bir farklılık olduğunu iddia etmek, tevhidî anlayışla tevil edilmesi mümkün olmayan bir yaklaşımdır. Bu sebeple her ne kadar itikadı değil uygulamayı vurgulayan bir terkip ise de "kadın dindarlığı" gibi bir kavramlaştırma, sorgulamaksızın kabul edilmemelidir. Çünkü "kadın"ı merkeze alan toplumsal, siyasal ve felsefî analizlerden yola çıkarak vahyin muhatabı olan insanı da kadın ve erkek diye uzlaşmaz kategorilere ayırmak, varoluşsal açıdan ciddi bir sorun teşkil eder. Elbette tüm bunları söylerken yaratılışın çiftler halinde oluşunun hikmetini, bunun Allah Teâlâ'nın celâl ve

cemal sıfatlarının bir tezahürü olduğu gerçeğini de göz ardı etmemek gerekir.

Diğer taraftan bir kavram tedavüle sokulduğunda, arka plânındaki tarihsel bagaj da dikkate alınmalıdır. Mesela 'kadın dindarlığı' gibi bir kavram, kadınlar ve din ilişkisinin çözümlenemez mahiyetiyle ilgili çağrışımları da beraberinde taşımaktadır. "Kadın ve din", aralarında sanki zımnî bir karşıtlık varmış gibi bir terkipte ele alınıyor nicedir. Dinlerin, özellikle tek tanrılı dinlerin kadınları, erkeklere nazaran ikincil kabul ettiği; dinî uygulamalar ve bu kabule dayanan geleneksel anlayışın kadınlar için özgürlüğü kısıtlayıcı, eşitliği engelleyici bir neticeye yol açtığı şeklinde bir iddia açıktan dile getiriliyor. Alman Hindolog Moriz Winternitz'in şu tespiti, özellikle akademik camiada hâkim olan bu kanının genel bir ifadesi gibi; "Kadınlar her zaman dinin en iyi dostları olmuştur, fakat din genellikle kadınlara dost olmamıştır."

Bu ön kabul nedeniyle kadınların hak arayışı ile din arasında hep gerilimli bir ilişki var olmuştur. 19. yüzyılın feministleri kadın hakları ile ilgili bir mücadeleye girdiklerinde Aydınlanmanın temel felsefesine yaslanıyorlardı. Yani artık Tanrı'nın insanlar için bir yol gösterdiği, kadın erkek ve yaratıcı arasındaki ilişkilerin bir üst merciden düzenlendiği bir anlayış kabul edilemezdi. Bu süreçte

kadın haklarını savunanlardan pek çoğu dini tamamen reddederken bazıları da erkeklerin tarih boyunca dini kadınlar aleyhine yorumladığı ön kabulünden yola çıkarak "Kadın İncili" yazdılar. Maria Magdelena'yı ön plâna çıkaran, Tanrı'nın kendisini bir oğulda temsil etmesini eleştiren bir feminist yazın ortaya çıktı.

İlâhiyat açısından bakıldığında tanrının bir erkekte tecessüm ettiği Hristiyanlık anlayışının böyle bir tepki görmesini normal karşılayabiliriz. Fakat uhrevî olanı tamamen reddeden, kendi anlamlılığını kendisi bulmaya niyetlenen modern insanın diğer dinlere ilişkin tavrında da pek bir farklılık söz konusu değildir. 'Dinler kadınlar için ezicidir' anlayışı kadın özgürleşmesi hareketinin temel kabullerinden biridir. Söz konusu din İslâm olduğunda bu kısıtlayıcılık ve "kadınların ezilmişliği" söyleminin arkasında koskoca bir oryantalist külliyat da yer alır. Kadın ve din kavramlarını bir arada kullanırken bütün bu tarihsel geçmişin izlerini de yanımıza çağırıyoruz aslında.

Bugün gelinen noktada dinin yeniden yorumlanması gibi siyasi bir mevzuda "kadın bakış açısı"nın devreye girmesi, kadınların dini/erkeklerin dini gibi ilk bakışta pek çok kişinin "bu kadar da değil" diyeceği bir ayrımı gündeme getirmektedir. Ve bu ayrım, ilmihal düzeyi diyebileceğimiz gündelik hayattaki tepkiler ve davranışlardaki farklılığı, in-

sanın yeryüzündeki hakikati, vahye muhataplık, nübüvvet gibi varoluşsal düzeye taşımak anlamına da gelmektedir.

Yukarıdaki kıssalarla ilgili yorumları tekrar hatırlayacak olursak şöyle diyebiliriz: Hayat ve hakikat gibi varoluşsal açıdan merkezi bir konuda, erkekler ile kadınların ahlâkî tavırlarını, etik tepkilerini, uzlaşmaz bir farklılığa mahkum etmek çok ciddi bir iddiadır. Bu iddianın hem tevhidi (birlik) temel alan dini anlayış açısından, hem de ortak insanlık hakikati açısından kabul edilemezliğini, cinsiyetçi dil tuzağına düşmeden ortaya koymak, "vasat ümmet" sorumluluğunu üstlenen bizler için bir zarurettir.

Kur'an'ın Kadına Mesajı

Doç. Dr. İsmail KARAGÖZ

Kur'an'ın ana konusu Allah ve insandır. İnsan ise yaratıkların en mükemmeli, en üstünü ve yeryüzünün halifesidir (İsrâ, 70; En'am, 165). Diğer varlıklar insan için yaratılmış, yeryüzünde ve göklerde bulunan her şey insanın hizmetine sunulmuştur (Yasin, 71-73; Lokman, 20). İnsan hiçbir varlığın kabul etmediği ilâhî emaneti üstlenmiş, Allah'a kulluk etmekle sorumlu tutulmuştur (Ahzab, 72; Zâriyat, 56). Bu görev ve sorumluluğunu yerine getirebilmek için akıl ve irade, peygamber ve kutsal kitaplarla kendisine rehberlik edilmiştir. Bu rehberler ışığında iman ve ibadet etmek, dinî emir ve yasaklara, helâl ve haramlara riayet etmek, Kur'an ahlâkını özümseyip özel, aile ve toplum hayatında kul ve kamu haklarına uymak temel görevidir. Bu açıdan kadın ve erkek arasında bir fark yoktur. Çünkü insan, kadın ve erkek cinsinin ortak adıdır. Her ikisi de bir erkek ve bir kadından yaratılmıştır (Hucurât, 13). Biyolojik farklılık insan olma açısından artı veya eksi bir değer ifade etmez. Bu

farklılık, yüce Yaratıcı'nın üstün varlığın devamını sağlamaya yönelik takdiridir. İnsanlık âleminin devamı için kadın olmazsa olmaz varlıktır. Onsuz insan nesli devam edemez. Allah'ın eşsiz kudretiyle anasız ve babasız olarak yaratılan ilk insan Âdem'i istisna edersek, varlık âleminde erkeksiz insan dünyaya gelmiş (İsa: Âl-i İmran, 59) ama kadınsız gelmemiştir. Gelmesi de mümkün değildir. Çünkü yüce Yaratıcı düzeni böyle kurmuştur. Onun için kadın; insanı rahminde taşıyan, sütüyle besleyen, büyüten, eğiten ve yetiştiren insanlık âleminin "ana" unsurudur.

Kur'an, kadını bize önce insan olarak takdim eder. Ana, nine, evlât, bacı ve eş olarak takdim edilişi bilâharedir. Kur'an'da "en-Nisa" (kadınlar) suresi vardır, ama "er-Rical" (erkekler) diye bir sure yoktur. Bu, kadınlar için bir onurlandırma ve kadınlarla ilgili devrimin bir sembolü ve işaretidir. Çünkü Kur'an'ın inmeye başladığı zaman diliminde kadınlar ikinci sınıf görülmüş, horlanmış, itilmiş, ezilmiş ve hakları gasp edilmişti (bk. Nahl, 58).

Nisa suresinin ilk ayetinde bütün insanların aynı kökten geldiği, kadınların da erkekler gibi aynı nefisten yaratıldığı bildirilmiş, erkek ve kadın her insanın hayata başladığı ana rahmine dikkat çekilmiştir. İlerleyen ayetlerde kadın hakları dile getirilmiş, tek evlilik tavsiye edilmiş, kadınlara mehirlerinin verilmesi emredilmiş, tonlarca me-

hir verilse bile geri alınması yasaklanmış, erkekler gibi kadınların da mirasçı olabilecekleri, kadınların mal, mülk, para ve servetlerinin zorla ellerinden alınmasının haram olduğu bildirilmiştir. Aile hayatının kuralları, ailede çıkan sorunların nasıl çözüleceği ve miras hükümleri açıklanmıştır (Nisa, 1, 3-4, 7, 11-12, 19-25, 34-35, 127-128, 176).

Kur'an; iman, ibadet, ahlâk, helâl ve haram gibi dinî her konuda kadın ve erkeği birlikte muhatap almıştır. Kur'an'daki "ey insanlar", "ey müminler" gibi genel hitaplara kadınlar da dâhildir. Arap dilinin özelliği gereği Kur'an'da hitapların çoğunlukla eril sîgalarla yapılmış olması, erkeklere ayrıcalık verildiği anlamına gelmez. Söz gelimi, "Allah'a, Peygamberine ve indirdiğimiz Nur'a/Kur'an'a iman edin." (Teğabün, 8); "Namazı dosdoğru kılın ve zekâtı verin." (Bakara, 43); "Allah'a ve Peygambere itaat edin." (Âl-i İmran, 132) emirlerindeki hitaplar, her ne kadar eril sîga ile zikredilmiş ise de ayetlerdeki iman, namaz, zekât, Allah ve peygambere itaat ile kadınlar da sorumludur. Hitaplar eril sîga ile yapıldığı için sadece erkekler sorumlu ve görevli zannedilmesin diye, Kur'an birçok ayette erkek ve kadınlara birlikte hitap etmiş, iman ve salih amel işleyenlere birlikte vaatte bulunmuştur.

"Mümin olarak, erkek veya kadın, her kim salih ameller işlerse, işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar." (Nisa, 124); "Ben,

erkek olsun, kadın olsun, sizden hiçbir çalışanın amelini zayi etmeyeceğim." (Âl-i İmran, 195); "Erkek veya kadın, kim mümin olarak iyi iş işlerse, elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız ve onların mükâfatlarını yapmakta olduklarının en güzeli ile vereceğiz." (Nahl, 97); "Kim kötü bir amel işlerse, ancak onun kadar ceza görür. Kadın veya erkek, kim, mümin olarak iman edip salih bir amel işlerse, işte onlar cennete girecek ve orada hesapsız olarak rızıklandırılacaklardır." (Mümin, 40)

Ayetler açık seçik bir üslûpla kadın ve erkeği dinî sorumluluk, ceza veya mükâfat açısından eş değerde tutmaktadır. Aşağıdaki ayetlerde Kur'an, mümin erkek ve mümin kadınlara eril ve dişil sîgalarla hitap ederek, Allah katında erkek ve kadının aynı görev ve sorumlulukla mükellef olduğunu bildirmektedir:

"Münafık erkekler ve münafık kadınlar birbirlerindendir (birbirlerinin benzeridir). Kötülüğü emredip iyiliği yasaklarlar, ellerini de sıkı tutarlar. Onlar Allah'ı unuttular; Allah da onları unuttu. Şüphesiz münafıklar, fasıkların ta kendileridir. Allah erkek münafıklara, kadın münafıklara ve kâfirlere, içinde ebedî kalmak üzere cehennem ateşini vaad etti. O, onlara yeter. Allah onlara lânet etmiştir. Onlar için sürekli bir azap vardır." (Tevbe, 67-68); "Mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirlerinin dostlarıdır. İyiliği emreder, kötülük-

ten alıkoyarlar. Namazı dosdoğru kılar, zekâtı verirler. Allah'a ve Resûlüne itaat ederler. İşte bunlara Allah merhamet edecektir. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. Allah, mümin erkeklere ve mümin kadınlara, içinde ebedî kalmak üzere, içinden ırmaklar akan cennetler ve Adn cennetlerinde çok güzel köşkler vaad etti. Allah'ın rızası ise, bunların hepsinden daha büyüktür. İşte bu büyük başarıdır." (Tevbe, 71-72); "Mümin erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar." (Nur, 30); "Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar." (Nur, 31)

Görüldüğü üzere yüce Allah, kadın ve erkeğin her ikisine de ayırım yapmadan görev ve sorumluluk yüklemektedir. Şu ayet, kadın ve erkeğin dinî görev ve sorumluluğunu bildirme açısından Kur'an'ın en belirgin ayetidir:

"Şüphesiz Müslüman erkeklerle Müslüman kadınlar, mümin erkeklerle mümin kadınlar, itaatkâr erkeklerle itaatkâr kadınlar, doğru erkeklerle doğru kadınlar, sabreden erkeklerle sabreden kadınlar, Allah'a derinden saygı duyan erkekler, Allah'a derinden saygı duyan kadınlar, sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar, namuslarını koruyan erkeklerle namuslarını koruyan kadınlar, Allah'ı çokça anan erkeklerle çokça anan kadınlar

var ya, işte onlar için Allah bağışlanma ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır." (Ahzab, 35)

İbadet, iyilik ve erdem sahibi olmak, bunlar sayesinde kulluk imtihanını kazanmak, yüksek manevî dereceler ve ödüller elde etmek ve kâmil insan olmak açısından kadınlar ile erkekler arasında fark yoktur. Kadınlar da erkekler de iyi insan, iyi Müslüman olma fırsat eşitliğine sahiptirler.

Kadınların İslâm tarihinde önemli hizmetleri vardır. Hz. Muhammed (s.a.s.)'in iman çağrısına ilk icabet eden Peygamberimizin güzide eşi Hz. Hatice olmuştur. Onu sıkıntılı günlerinde o teselli etmiş, ona destek vermiş, devamlı onun yanında olmuştur. Cihat, infak, hicret ve sıkıntılara göğüs germe gibi ilk Müslümanların fedakârlıklarına kadınlar da katılmışlar, ayrıca itaat etmek üzere Peygamberimizle biat etmişlerdir: "Ey Peygamber! Mümin kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, hiçbir iyi işte sana karşı gelmemek konusunda, sana biat etmek üzere geldikleri zaman, biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." (Mümtehıne, 12)

Ayette peygamberle biat etmeleri zikredilerek kadınlar onurlandırılmış ve özellikle altı günahı işlememeleri istenmiştir. Bunlar; şirk (Allah'a ortak koşma), hırsızlık, zina (evlilik dışı cinsel ilişki), çocukları öldürme (çağımızda kürtaj), iftira ve peygambere isyan.

Sonuç olarak; dinî görevler açısından kadın ile erkek aynı sorumluluğa sahiptir. Sadece yaratılış gereği bazı farklılıklar ile kadınlar için pozitif ayırımcılık denebilecek bazı muafiyetler getirilmiştir. Meselâ kadının yeme, içme, giyinme ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak dinen erkeğin uhdesine verilmiştir (Bakara, 233; Nisa, 34).

Kur'an, kadının iman edip Allah ve peygamberine itaat etmesini, Kur'an ahlâkına sahip olmasını, iyi bir anne, iyi bir eş, kısaca iyi bir insan, iyi bir Müslüman olmasını ister. Kadının ikincilleştirilmesini, ötelenmesini, horlanmasını, zulme uğramasını, şiddet ve baskıya maruz bırakılmasını, şehvet metaı gibi görülmesini ve reklâm vasıtası yapılmasını istemez.

Kur'an; değerli, üstün ve şerefli olmanın cinsiyette, ırkta, renkte, malda mülkte ve makamda mevkide değil, takvada olduğunu bildirir (Hucurat, 13). Erkeğe olduğu gibi, kadına da bu mesajı verir. Muttaki bir insan olmasını ister.

Kadın Dindarlığının Sosyolojik Yansımaları

Doç. Dr. Ejder OKUMUŞ

Kadın dindarlığı, toplumsal etkisi bakımından dikkat çekici bir fenomendir. Türkiye'de kadının aile içinde çocuk üzerindeki etkisinin büyüklüğü düşünüldüğünde, kadın dindarlığının etki boyutlarının derinliği daha iyi anlaşılmaktadır. Bu nedenle kadın dindarlığının, Türkiye'de toplumsal ve dinî hayatı anlamada anahtar bir konuma sahip olduğu söylenebilir. Benzer bir biçimde kadın dindarlığı, Türkiye'de uzun süreden beri içinde bulunulan değişim sürecini anlamak bakımından da oldukça önemli bir konudur. Türkiye'de yaşanan değişimi anlamak, kadını ve kadın dindarlığının sosyolojisini anlamakla mümkündür.

Bir başlangıç olarak dindarlık-cinsiyet ilişkisinden bahsederek konuya girebiliriz. Din, insanlarda çeşitli değişkenlere bağlı olarak farklı biçim ve tonlarda varlık bulur; insanlar, dine bağlılıklarını bazı faktörlerin etkisiyle farklı şekillerde gösterirler. Bu demektir ki, insanın iman-amel temelinde

ortaya koyduğu dinî tutum, deneyim ve davranış biçimini ifade eden dindarlık, örneğin mekân, zaman, servet, meslek, tabaka, inanç, ideoloji, mezhep, yaş, eğitim ve grup gibi değişken faktörlerin etkisiyle insanlar da farklılaşır, farklı olarak tezahür eder. Denilebilir ki, dindarlığın insanlarda farklılık göstermesinde cinsiyet değişkeni de etkili olur. Yani dindarlık, insanlarda cinsiyete göre de farklılık arz eder. Buna göre cinsiyet temelinde kadın ve erkek dindarlıklarından söz edebiliriz.

Bir sosyal aktör olarak kadın, kadın olması itibariyle erkeğe göre farklı bir dindarlık sergiler. Bu durumda kadının dinî hayatı ile erkeğin dinî hayatı birbirinden farklı özellikler taşır. Kadının farklı dindarlık ortaya koyması, onun toplumsal kimlik ve pozisyonuyla doğrudan ilgilidir. Kadınların toplumsal bir varlık olarak ifa ettiği roller, eğitim durumları, erkeklerle ilişkileri, aile içindeki, iş yerindeki, sokaktaki yerleri, köylü ve kentli oluşları vs., onların dinî tutum ve davranışlarının oluşumunda etkili olur; duruma göre kadın dindarlığının muhtevası, yoğunluğu ve şiddetinde değişiklikler meydana gelir. Kadının, sosyal hayatta aktif olarak yer aldığı durumlarda kendine özgü dindarlığı, pasif olarak yer aldığı durumlardakine göre daha farklı gerçekleşir.

Kısaca kadının dinî hayatını ifade eden kadın dindarlığı, kadının sosyal statüsüyle yakından il-

gilidir. Toplumun kadına nasıl bir sosyal konum verdiği, kadın dindarlığının şekillenmesinde oldukça etkilidir. Bu anlamda meselâ kadınların yüksek eğitim düzeyine sahip bulunduğu, çalışma alanında etkili olduğu, kamusal alanda varlık gösterdiği bir toplumda kadın dindarlığının daha görünür bir hâl aldığı ve etki boyutlarının daha geniş olduğu görülür. Böyle bir hâl alan kadın dindarlığı, camilerde, çeşitli dinî faaliyetlerde, sivil toplum örgütlerinde, Diyanet İşleri Başkanlığı gibi din hizmetlerine dayalı kurumlarda güçlü bir şekilde tezahür eder. O halde geleneksel toplumlardaki kadın dindarlığıyla modern toplumdaki kadın dindarlığı, bazı yönleriyle birbirinden ayrılır. Kadının dinî sosyalleşme sürecinde daha ziyade popüler dindarlığı besleyen ortam veya alanlarda var olduğu grup ve toplumlarda, kadın dindarlığı tipi, erkek dindarlık tipine göre sosyal hayatta daha az hissedilir bir varlığa sahip olur. Fakat kadın, toplumsallaşma sürecinde erkeklerin sahip olduğu toplumsal pozisyonu paylaştığı oranda dindarlığında da baskınlığını hissettirir. Ayrıca birinci durumda eğitim durumunun da düşük düzeyde oluşuna paralel olarak, kadın dindarlığında biçimcilik, hurafecilik, hatta büyüsellik belirgin olur. İkinci durumda ise tersi olur.

Kadın dindarlığıyla ilgili buraya kadar söylenenler, değişik dinlere bağlı toplumlarda çeşitli biçimler-

de görülebilir. Örneğin Yahudilerde, Hıristiyanlarda, Budistlerde, Hindularda ve Müslümanlarda kadın dindarlığının kendi içinde farklı tezahürlerini gözlemlemek mümkündür. Bu toplumlardaki kadına bakışı ve kadın dindarlığını başka bir makaleye bırakarak, Türkiye bağlamında İslâmî kadın dindarlığı üzerinde durmak istersek diyebiliriz ki, Hz. Muhammed (s.a.s.) Kur'an'dan aldığı direktifler doğrultusunda, kadının toplumda varlık sahnesine çıkması için çalışmış ve bunda başarılı da olmuştur. İslâm Peygamberi'nin çabalarıyla, kadını toplumsal hayattaki aktif varlığına uygun olarak kadın dindarlığı, derinlik kazanmış ve toplumsal hayatın hemen her alanında erkekler gibi etkili bir varlık göstermeye başlamıştır. Hz. Muhammed, kendisinden sonra da kadının İslâm toplumundaki yerinin daha iyi boyutlara ulaşması görevini Müslüman ümmetine vermiştir. Kur'an ayetleri ve hadislerde İslâm'ın kadına verdiği yüksek değer, cahiliye dönemiyle mukayese edildiğinde açıkça anlaşılmaktadır. İslâm'da kadına verilen bu yüksek değere bağlı olarak, kadının sosyal konumunun sürekli geliştirilmesi ve erkeklerle birlikte toplumu inşa etmeleri ve geliştirmeleri istenmiştir.

Kadının durumunun iyileştirilmesi, kadının insan olarak toplum sahnesine çıkması, kadının dinî yaşantısının, dindarlığının toplumsal bir boyut

kazanmasını da beraberinde getirmiştir. Nitekim Sahabe döneminde bunu görmek mümkündür. Daha sonraki dönemlerde kadının, değişen şartlara göre bazen olumsuz etkilenerek toplumsal pozisyonundan bazı şeyleri kaybettiği ve toplumsal alanda yeterince varlık gösteremediği söylenebilir. Bunun sebebinin, İslâm değil, değişen din anlayışı ve kültürel birtakım etkiler olduğunu da belirtmek gerekir. Kadın, toplumsal hayattan uzaklaştığı ölçüde kadın dindarlığı da toplumsal tezahürlerini ortaya koymaktan uzaklaşmıştır. Denilebilir ki, toplumsal değişim kadını ve kadın dindarlığını etkilemektedir. Değişimin içeriğine ve yönüne göre kadın dindarlığı da şekillenmekte, ya toplumda daha görünür ve etkili olmakta ya da tersi olmaktadır. Tarihte her iki durumun örneklerini görebiliriz.

Günümüze geldiğimizde Türkiye'de kadın dindarlığının, kadının toplumsal hayatın hemen her alanında varlık göstermesine paralel olarak, ailenin içiyle veya daha başka dar alanlarla sınırlı kalmadığı, toplumsal etkisini gün geçtikçe daha yoğun ve baskın bir biçimde hissettirdiği görülmektedir. Müslüman kadın, toplumun neresinde varlık gösterirse, orada dindarlığı da görünürlük kazanmakta ve ona bağlı olarak içinde yaşadığı toplumsal evrende, bir dindar kadın kimliği ve kişiliği ortaya koymaktadır.

Türkiye'de modernleşme yönündeki değişimin etkisini en derin gösterdiği toplumsal kategori, kadın olmuştur ve hâlâ da böyle olmaya devam etmektedir. Çağdaşlık, modernlik, hatta gelişmişlik yaklaşım ve tartışmaları hep kadın üzerinden sergilenmektedir. O nedenle kamusal alanda varlık göstermesinden kıyafet biçimine, eğitim düzeyinin yükseltilmesinden cemaatle kılınan namazlara katılmaya kadar pek çok konuda kadın, tartışmaların odak noktasına yerleşmektedir. Değişim sürecinde Müslüman kadının düşünme biçimi, din anlayışı, ibadet biçimi de değişmektedir. Çünkü kadın, değişimle birlikte toplumsal hayatın neredeyse her alanında var olmaya başlamış ve söz sahibi olmuştur. Bu değişim, kadının dinî hayatında önemli değişimlere neden olmuştur. Değişen Türkiye'de kadının anlamı, kimliği ve sosyal statüsü de değişmekte ve bununla bağlantılı olarak kadın dindarlığı bazı önemli değişimler geçirmektedir. Dolayısıyla bugün kadın dindarlığı dediğimiz olguyu, Türkiye'nin yaşamakta olduğu büyük değişimden bağımsız ele alamayız.

Türkiye'de kadın dindarlığının söz konusu değişim çerçevesinde ilgili olduğu en önemli süreçlerden biri kentleşmedir. Kentleşmeyle birlikte kadının eğitim düzeyinin artması, ekonomik hayata katılması, toplumsal hareketlerin içinde yer alması, siyasete aktif olarak iştirak etmesi gibi önemli

hususlar arasında sıkı bağlantılar vardır. Kadın, Türkiye'de, bütün bu değişimleri içinde barındıran kentleşmeyle, şehirde yeni bir anlayış ve biçim içinde dini yaşamaya başlamıştır. Türkiye'de kentleşme, aynı zamanda kadının yeni-dindarlaşma süreci demektir. Kentleşme, kadının toplumsal hayatta aktif olarak yer almasında oldukça temel etkenlerden biridir. Toplumsal hayatta aktif olarak yer alan kadın, dindarlığını da buna paralel olarak dönüştürmektedir.

Türkiye'de kadın dindarlığındaki mezkur değişim ve dönüşümler, tekrar dönerek kadının toplumsal hayatta daha sağlam ve güçlü bir biçimde varlık göstermesine yol açmaktadır. Yani kadının dindarlığıyla değişim arasında bir tür döngüsellik mevcuttur. Değişim, kadın dindarlığını etkilemekte, değişen kadın dindarlığı da değişimin şekillenmesinde etkili olmaktadır. Müslüman kadın, toplumsal hayatın değişik alanlarında dindarlığının tezahürleriyle birlikte var olduğuna göre, yeni dindar kimliğiyle toplumda kendini konumlandırmaktadır.

Gerçekten de yeni dindar kimliğiyle kadının, Türkiye'de önemli toplumsal etki ve yansımaları olmaktadır. Evinde oturan bir kadın değil, toplumsal sahnenin merkezinde en düşük statüden en üst statüye kadar, evde annelik yapmaktan iş yerinde yöneticiliğe, hatta devlet yönetimine ka-

dar her konumda etkili olan kadın, yeni dindar kimliğiyle, camilerdeki ibadetlere, özellikle cuma namazlarına, cenaze namazlarına, bayram ve teravih namazlarına katılmak, sadece yerel ve millî sınırlar içinde değil, aynı zamanda küresel ölçekte de etkili olan çalışmaların içinde aktif olarak rol almak, medyada varlık göstermek, bilgi hayatında ve eğitimin hemen her kademesinde bulunmak vs. suretiyle toplumun kadın anlayışının, dindarlık algısı ve dinî yaşantısının dönüşümünde kayda değer roller icra etmektedir. Yeni kentli dindar kadın, kent dindarlığının şekillenmesinde etkili olmakla kalmamakta, aynı zamanda köylü kadın dindarlığının da değişiminde rol oynamaktadır. Özellikle medyanın etkisiyle kadının köy, hatta mezralarda dahi farklı kimliğiyle görünür olması, kadın dindarlığının kentli olmayan tiplerinde de dönüşüme uğramasında etken olabilmektedir.

Kadın dindarlığının en dikkat çekici tezahürlerinden biri de din hizmetleri alanında kendini göstermektedir. Kadınlar gerek resmî gerekse gayriresmi dinî kurum ve kuruluşlarda ücretli veya gönüllü olarak çalışmakta ve bu kurum ve kuruluşlar kanalıyla dindarlıklarını ortaya koymaktadırlar. Kadın, elbette sadece din hizmetleri alanında değil, birçok alanda varlık göstermektedir. Zira yeni dindar kadın, evine bizzat maddî getirisi olsun ya da olmasın artık sadece evinin

hanımı değildir, sadece çocuğunun annesi rolünü, sadece kocasının karısı rolünü icra eden biri konumunda değildir. O, aynı zamanda örneğin bir işçidir, bir yöneticidir, bir öğretmendir, bir sivil toplum örgütü üyesidir, bir siyasetçidir. Yani dindar kadın, evinde oturarak ömür tüketen bir kadın olmayı tercih etmemektedir. Dolayısıyla kadın dindarlığı da kendini tezahür ettiren özne, yani kadın ile beraber dışarda, kadının gittiği her yerde var olmakta, dışsallaşmaktadır. Kadın dindarlığının bu şekilde görünür kılınması, dindar kadının sosyal çevresiyle dindarlığı üzerinden yeni bir ilişki geliştirmesine, yeni tutum ve tavır alışlara, yeni yakınlaşma ve uzaklaşmalara, yeni anlamlara yol açmaktadır.

Kentleşme sürecinde dindar kadın, kentte, yeni bir hayatla yüzyüze gelmekte ve modern hızlı hayat şartlarıyla yaşamayı öğrenmek zorunda kalmaktadır. Bu süreçte kadın, bir yandan dindarlığında birtakım dönüşümler geçirirken, bir yandan da dindar kimliğiyle kendini korumaya çalışmaktadır. Aslında modern kent hayatıyla dindarlığını uzlaştırma zorunluluğuyla karşı karşıya gelmektedir. Türk modernleşmesine eşlik eden kadın dindarlığındaki değişimle birlikte, kentte, dindar kadının anne olduğu ailede çocuk sayısı azalmaktadır. Annenin toplumda daha çok var olma isteğine paralel olarak, çocuklarını

kreşlere ve ana sınıfı veya okullarına göndermeler de artmaktadır. Buna bağlı olarak ailede ve aile dışında erkek ve kadının rollerinde önemli değişimler olmaktadır. Bu değişimler, kadın dindarlığını etkilemekte, ama aynı zamanda geriye dönüşümlü olarak kadın dindarlığı da söz konusu değişimleri kanalize etmektedir.

Türkiye'de kadının kent hayatına katılımıyla da ilgili olarak kendini gösteren kadın dindarlığı, aslında genellikle erkek dindarlığını besleyen, zenginleştiren bir özellik arz etmektedir. Hatta erkek dindarlığında da yenileşmelerin gerçekleşmesinde rol oynamaktadır. Böylece bütün toplum, kadın dindarlığı üzerinden bir tür dindarlık dönüşümü yaşamaktadır.

Ülkemizdeki toplumsal değişimle birlikte kadın dindarlığının yeniden şekillenmesinde en önemli faktörlerden birinin bilgi olduğu söylenebilir. Bugün Türkiye'de dindar kadın, entelektüel hayatın içinde yer almakta, bilgisini söz, yazı, tutum ve tavırlarıyla ortaya koymaktadır. İslâm, Müslüman'dan esasen bilerek ibadet etmesini, dininin gereğini yerine getirmesini, toplumun bütün alanlarında bilerek var olmasını ister. Kadının dindarlığındaki değişim ve kadın dindarlığının, sosyal hayatımızın önemli bir tezahürü olarak vücut bulması, toplumda sadece kadın dindarlığının değil erkek dindarlığının, dolayısıy-

la toplumun farklı kesimlerinin dindarlığının da gittikçe daha bilgi temelli ve etkili hâle gelmesine neden olan önemli etkenler arasındadır. Denilebilir ki, bilgiden beslenen bir kadın dindarlığıyla, kadınların popüler veya folk dindarlıkları, yerini daha farklı dindarlıklara, hassaten bilgiye dayalı, kitabî dindarlığa bırakmaktadır.

Kadın dindarlığında bilgi etkili olduğu, yani kadın dini bilerek yaşadığı zaman, Türkiye'de aileden başlayarak bütün bir toplumda doğru din anlayışına dayalı bir dindarlık oluşacak, toplumumuz ailevî, sosyo-kültürel, ekonomik, entelektüel, siyasî vs. açıdan daha nitelikli ve daha güçlü, o ölçüde de Türkiye'nin ve dünyanın baş etmekte zorlandığı sorunlara çözüm bulabilen yön verici bir toplum olacaktır.

Kadının Kendi Olması ve Kendini Bulması

Dr. Aliye ÇINAR

Türkiye panoramasında kadının kendi olması ve kendini bulmasının önünde iki engel vardır. Bunların her biri diğerini yadsısa ve küçümsese de, sonuçta farklı kapılardan birbirine çok yakın iki kadın tipi zuhur etmektedir. Peki nedir bu engeller? Biri sözde din adına ancak hiç de dinî olmayan bir tavırla kadının kendini bulmasının önündeki ataerkil, geleneksel, dogmatizm engeli, diğeri ise dinden kadını özgürleştirmeyi vaat eden ancak tam da bir ablukaya mahkum eden kapitalizm pazarı.

Kadından söz etmeye başlayınca doğal olarak onun diğer kutbu zihinlerde yankılanmaya başlar. Elbette o da erkektir. Kur'an'ın ifadesiyle 'kadın erkek için erkek de kadın için birer elbisedir' (Bakara, 187). Şimdi bu ayet ışığında, sözde din adına kadının ikincil bir konuma itilmesi ve onun birey olma bakımından potansiyellerinin gerçekleşmesine mani olunması gerçeğine göz attığımızda,

söz konusu ‘elbise olma’ ne kadar gerçek olacaktır? Yine elbise veya örtü metaforu aslında kadın ve erkeğin kendi sınırlarını bulması için bir imkân işlevine sahiptir. Sınırların bulunmasında tensellik kadar ruhsal örtüşmenin önemi inkâr edilemez. Aksi halde kadın sadece çocuk doğuran bir makine ve ev işlerini yapan bir robottan öteye geçmeyecektir. Öyle ya; kadına sadece bunlar biçilirse, ruhsal bir sınır bulma işlevini ondan beklemek lüks olacaktır. Esasında kadının bu konuma itilmesinden sadece kadınlar değil erkekler de kayıptadır. Ruhsal ve bedensel bakımdan bize müsavi olan, bir elbise işlevi göreceğinden, köreltilen bir kadın da tam anlamıyla erkeği örtemez. Birbirlerinde kendi sınırlarını bulan kadın ve erkeğin gelişim ve huzur bulması asıl murat edilen hakikatken, çizdiğimiz panorama içinde ise birer fırsat olan bu bütünleyici kutuplar âdeta sınırlarını kaybettirici birer ömür törpüsü hâline gelmektedir. Kaldı ki, İslâm’ın kadın ve erkeği birbirleri için huzur bulma vasıtası olarak tanımlamasında derin anlamlar vardır. Zira evlilikle bunları bir araya getiren ilâhî irade, bu bütünleşmenin sadece cinsellik amacıyla bir araya gelmek olarak algılanmasına meydan okumaktadır. Bu birliktelik bütün bunları aşan ve kuşatan ve tevhide ulaştıran bir gizi kendinde barındırmaktadır. Hâl böyleyken, ibre neden şaşmaktadır? Elbette asıl mesajı güya kendi menfaatlerine göre yorumlayan eril

anlayıştır. Ancak ifade ettiğimiz gibi görünüşte bastırılan ve susturulan bir kadına hâkim olmak kolay gibi gözükse de, bu oyundan her ikisi de kaybederek çıkmaktadır.

Türkiye'de kadın olgusuna diğer cenahtan bakıldığında tablo çok farklı gibi gözükse de, sonuçta kazanılan değil kaybedilen bir durumla karşılaşılır. Dinin kadını köleleştirdiğini ileri süren ve özgürlük adına kadını magazin kapaklarına ve konu mankenliğine davet eden zihniyet kadına daha büyük zararlar vermiştir. Dogmatik tabloda kadının anne olma hasleti bütün ihtişamıyla dururken, burada cinsel özgürlük vs. söylemleriyle kadın tam bir meta olmaya tutuklu bırakılmıştır. Özgürlük söylemleriyle kapitalizm pazarına malzeme olan kadının bundan böyle ruhunun sadece adı olacaktır. Peki kadın ve erkeğin birbirleri için kendi sınırlarını bulmada bir imkân olması burada mümkün mü? Her iki cins öyle zengin potansiyellerle donanımlı olduğu halde, kapitalizm onları sadece cinsel boyuta indirgemiştir. Âdeta bütünleşmek için değil yabancılaşmak için birer pranga şekline dönüşmüştür onlar. Daha fazla çeşit peşine düşülmüştür âdeta! Kadını her bakımdan sömüren bir pazar, 'yarım elma gönül alma' ilkesini de unutmamıştır.

Kadına insan olma bakımından tam onurunu şüphesiz İslâm iade etmiştir. Çünkü kadını erke-

ğin eksik yaratılmış şeklinden ya da kusurlu yaratık olmaktan çıkarıp, onu hem bireysel, hem toplumsal hem de aile içinde hak ve hukukla donatılı, Allah'ın rahmet ve cemal sıfatının tezahürü olarak nitelendirmiştir. Kadın olmanın bir utanma unsuru olduğu, kız çocuklarının diri diri gömüldüğü ve 'kadına fikir danış ancak söylediğinin tam aksini yap' sözünün darbımesel olduğu bir toplumda Kur'an, 'Müslüman erkekler' ve 'Müslüman kadınlar' hitabıyla erkek ve kadını emir ve yasaklarda eşit muhatap almıştır. Bu, kadına tam olarak bir birey muamelesinin yapıldığı anlamına gelir. Tam bir birey olmanın şartlarından biri ahlâkî bakımdan da kusurlu olmamayı gerektirir. Ahlâken eksik olan bir varlığa getirilen emir ve hükümlerin farklı olması gerekmez miydi? Âdil olan Allah'ın, 'asıl' olan kullukta birey olarak seslendiği kadına, kulluğun bir parçası olan diğer salih amellerde onu ikincil bir konuma koyması düşünülemez. Burada dikkat kesilmemiz gereken husus, muamelâtlardan (nokta uygulamalardan) ziyade perspektiftir.

Tarihsel uygulamaları dikkate almadan, şimdinin koşullarındaki bir duruşu o zamana giydirmeye çalışmak, insanın gelişim serüvenine gözü kapalı olmak anlamına gelir. Şimdiye hitap eden bir uygulama bir asır sonrası için geri olabilecektir. Şu halde verilen ufuk daha önemlidir. Perspektif ve

tarihsel koşullar dengesinin iyi tahlil edilmesi gerekmektedir. Kadın olmanın suç ve utanılacak bir olgu olduğu bir topluma, kadının da şahit olması hakkı tanınıyor. Yine ona miras hakkı veriliyor. Art niyetle bakan bir göz, buradaki milât olabilecek değişikliği görmüyor ve neden iki kadın bir erkeğe denk görülüyor, şeklindeki feveranı yükseltiyor. O dönemdeki her kadın Hz. Hatice gibi ticaret vs. koşullarını bilen bir birey değil ki! Hakk ve adalet ölçüsü gözetiliyor. Şimdinin kadını ne kadar birey ve ne kadar gelişmeleri vs. değerlendirip karar verecek durumda elbette gördüğünü aktaracak güçte, bundan şüphe edilemez! Yukarıda değindiğimiz gibi elbette genellenemez ancak büyük çoğunluk ya cinsel bir meta ya da erkeğin gölgesindeki bir kukla. Evet, Kur'an muazzam bir perspektif vermiştir ve onun kulpundan tutmamız gerekiyor.

Bilindiği gibi Kur'an'ı anlama ve yorumlamanın en önemli yollarından biri karşılıklı etkileşim yoludur. Bir başka ifadeyle okuyucuyla metin arasındaki bir diyalogdur. Martin Buber'in ifadesiyle bir 'Ben-Sen' diyaloguna mümin kadın doğrudan doğruya değil de, onun yerine anlamış olan erkeklerin gözüyle kulağıyla geçmektedir. Çünkü gelenek bir gözlük verir insana. Hz. Meryem'e yapılan vurguyu ve mesajı bir kadın vecdî bir boyutta kavrarken, erkek bir müfessir de aynı etkiyi

yaratamaz. Söz konusu ayetleri okuyan bir kadın herkesin içinde tabiri caizse bir İsa olduğu, zamanın bilincinde olarak onu çıkartmaya tâlip olması gerektiği mesajını alır. Öte yandan bir erkek müfessir Havva'nın ayartıcılığının altını çizerken, kadın tam bir empatiyle bilgelik ve ölümsüzlük ağacına uzanmanın bedeliyle birlikte tam olarak var olma ya da insan olma anlamına geldiğini kavramaya başlar. Tam da bu sırada bütünlüğü dahası sevgiyi fark eder. Erkek de dünyayı kendisiyle gördüğü kadını tanır. Esasında bu sayede o, kendisindeki eksikliği kadınla tamamlayarak kendini sevme ve fark etme fırsatını yakalar. Kısacası her ikisi de kendi sınırlarını diğeri sayesinde bulduğu gibi ötekinde doğma imkânını da yakalamış olur.

Ruhsal ve bedensel bütünlüğü, dahası eş olmayı izah eden tablolar, toplumsal, kültürel vb. hususlarda erkeğin egemen olacağı anlamına gelemez. Eğer böyle olmasaydı Kur'an Hz. Meryem'in, Hz. Asiye'nin ve Belkıs'ın ve Âl-i İmran'ın büyüklük ve liderliklerini kabul etmezdi. Açıkçası bu modeller, hem erkek hem de kadınlar içindir. Yani o, iyi özelliklerle techiz edilmiş bu kadınların, diğer kadınlardan ve erkeklerden önceliğine ve üstünlüğüne işaret etmiştir. Açıkçası kadın ve erkek arasındaki biyolojik ve cinsel farklılığın, toplumsal, kültürel ve siyasi bir farklılığa dönüştürülme-

sine ifade ettiğimiz modeller ve daha niceleri meydan okur.

Aslında Kur'an, kadının ayartıcılığı konusunu düzelten nihaî mesajdır. Zira Tevrat'ta yılanın Havva'yı, onun da Âdem'i kandırdığı belirtilirken (Tekvin, 3), Kur'an'da şeytanın ikisinin içine de vesvese soktuğu (A'raf, 20), ikisinin de hataya düştüğü (Bakara, 36) söylenmektedir. Yani nefse uyma bakımından ikisi de aynı derecede sorumludur. Öte yandan Tevrat'ta Âdem eşyaya isim verirken ilk kadına da Havva adını vermiştir (Tekvîn, 20). Allah'ın ilk insana kendi öğrettiği isimleri onun takdirine göre bütün varlıkları adlandırma imkânı vermesi, Âdem'e dünya yüzünde hükümranlık verdiği anlamına gelir. Havva'ya isim verdiği için onun üstünde de egemen demektir. Oysa Kur'an'da Âdem'in eşine isim vermesine rastlanmaz. Eğer Havva'ya isim vermiş olsaydı, geleneksel kadın anlayışı için iyi bir dayanak olabilirdi. Ancak durum böyle değildir.

Kadının isyankâr, entrikacı ve huysuz olarak tanımlanması, acaba evrensel kadın doğasına mı işaret ediyor, yoksa kadın olarak dünyaya gelmenin bir bahtsızlık olduğu bir toplumdaki kadının olumsuz özelliklerinin zuhur ettirilmesinin bir sonucunu mu tasvir ediyor? Psikolojinin diliyle konuşursak, kendini gerçekleştirme fırsatı verilmeyen kadın, elbette tanımlandığı hâlindeki

potansiyellerini bir güç olarak kullanacaktır. Mevlânâ, "Fîhi Mâ Fîh" adlı eserinde kadının erkeğin sabır egzersizi olduğunu söyler. İkinci ifadede o, yaşadıkları kültür ve geleneğin ürettiği kadına işaret etmektedir. Tercih bizim. Kadının kendi ekseni etrafında dönen bir kutup olmasına izin verirsek, kendi ışığını yansıtırken bizi de aydınlatır. Onu siyah perdeler arkasına gömüp, nuranî ışığın süzmesine müsaade etmezsek, sadece o değil, hepimiz karanlıkta kalırız.

Kadın Dindarlığı Algısal Bir Yanılgı mı, Yoksa Gerçeklik mi?

Doç. Dr. Asım YAPICI

Her ne kadar gündelik dilde sosyal temsil imkânı bulsa ve sıklıkla kullanılsa da akademik anlamda dindarlığın tanımlanması, çeşitlendirilmesi ve boyutlandırılması oldukça problemlidir. Kuşkusuz bu durum söz konusu kavramın ele avuca sığmayan bir yapı ve muhteva arz etmesinden kaynaklanmaktadır. Zira "Dindar kimdir?", "Bir kişiyi dindar kabul edebilmek için temel ölçütler nelerdir?", "Farklı dindarlık tiplerinden söz edilebilir mi?", "Dindarlıkla maneviyat nerelerde örtüşmekte, nerelerde ayrışmaktadır?" vb. sorulara net ve kesin cevaplar bulunabilmiş değildir. Tartışmalar devam etmekle birlikte dindarlığın ne olduğu, dolayısıyla kimlere dindar denilebileceği konusunda belli kıstaslara dayanarak ön plâna çıkarılan çeşitli yaklaşımların var olduğunu da hatırlatmak gerekir.

Genel bir çerçeve çizilecek olursa, bir kişinin mensup olduğu diniyle duygusal, düşünsel ve

davranışsal açıdan ilgili olması "dindarlık" olarak nitelendirilebilir. Ancak bunun nasıl ölçüleceği bir başka temel sorunu oluşturmaktadır. Bu noktada en azından; a) Kişinin kendisini dindar olarak algılaması, b) Çevresinin onu dindar olarak nitelendirmesi, c) Geçerli ve güvenilir ölçekler vasıtasıyla bireysel dindarlığın yönünün ve yoğunluğunun belirlenmesi olmak üzere üç temel sorunla karşılaşılmaktadır. Buna bir de; "Dindarlık olarak ifade edilen şey gerçekten dindarlık mı, yoksa başka bir şey mi?" sorusu eklenecek olursa mesele içinden çıkılmaz bir hâl almaktadır. İşte bu sebeple cinsiyetle dindarlık arasında nasıl bir ilişki olduğu sorgulanırken, burada bahsedilen sınırlar ve sorunlarla uğraşmak kaçınılmaz olmaktadır.

Toplum içinde "kadınların daha dindar" olduğu yönünde birtakım kanaatler dilden dile dolaşsa da "Kadınlar mı daha dindardır, yoksa erkekler mi?" sorusuna verilen akademik cevaplar dindarlığın tanımına, çeşitlerine, ölçülme şekline ve örneklemin kendine has özelliklerine göre farklılık arz etmektedir.

Dinî hayatın çok boyutlu/yönlü ele alındığı çalışmalarda, bazı boyutlarda kadınların, bazılarında ise erkeklerin daha dindar olduğu ileri sürülmektedir. Meselâ Kendler ve arkadaşlarının (Dimensions of religiosity and their relationship to lifetime psychiatric and

substance use disorders. American Journal of Psychiatry 160 (3), 2003, s. 496-503) bulgularına göre, kadınlar "genel dindarlık", "sosyal dindarlık", "Allah'a bağlılık" ve "tövbe" boyutlarında; erkeklerse "otoriter/yargılayıcı Allah inancında" daha yüksek puan almıştır. Fukuyama'nın çalışması da benzer bir sonuç içermektedir. Ona göre kadınlar dinin, özellikle "inanç", "ibadet" ve "duygu" boyutlarında, erkekler ise "bilgi" boyutunda daha dindar bir görüntü içerisindedirler. (Yaparel, R., Yirmi-kırk yaş arası kişilerde dinî hayat ile psiko-sosyal uyum arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1987, s. 40) Yapıcı'nın (Yapıcı, A., Ruh sağlığı ve din: Psiko-sosyal uyum ve dindarlık. Adana 2007, Karahan Kitabevi) araştırmasında kız öğrencilerin "dinin etkisini hissetme", "dua etme", "tövbe edip af dileme", "dine önem verme" ve "öznel dindarlık algısı" açısından erkeklerden daha önde olduğu, ancak "Allah'ın varlığını iç dünyada hissetme", "namaz kılma" ve "oruç tutma" bakımından her iki cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlar kadınların erkeklere nispetle dindarlığa daha eğilimli olduğunu gösterecek mahiyettedir. Hatta mevcut bulgulardan hareket eden Beit-Hallahmi (Beit-Hallahmi, B., Prolegomena to the psychological study of religion. London & Toronto 1989, Associated University Presses, s. 65) "dindarlık ve dinî ilginin hemen hemen her türlü ölçümünde kadınların erkeklerden daha yüksek puan aldığını"

söylemektedir. Aynı şekilde, "dinî inanç ve dinî davranışlar üzerinde yapılan çalışmalarda kadınların erkeklere nispetle daha dindar olduğunu" ifade eden Miller ve Hoffman'a (Miller, A. S. & Hoffmann, J. P., Risk and religion: An explanation of gender differences in religiosity. Journal for the Scientific Study of Religion 34 (1), 1995, 63) göre; "Kadınlar dinî organizasyonlara daha sık katılmakta, dinsizliğe daha az eğilimli, inançlarında ise daha samimi ve sadık bir duruş sergilemektedir."

Kadınların neden daha dindar olduğu meselesine gelince, bu hususta birbiriyle örtüşen ve çelişen çok farklı görüşlerin var olduğunu söylemek durumundayız. Öncelikle kadınların gündelik hayatlarında daha fazla risk altında oldukları, dolayısıyla tehlikelerden korunma arzusuyla dini daha çok önemsedikleri ileri sürülmektedir (Miller & Hoffman, a.g.e.). Genç kadınların dinî inanç ve bağlılıklar sayesinde daha güçlü ve daha başarılı bir sosyalleşme yaşadıkları, hatta onların aile içindeki konumlarının din ile meşrulaştırılıp devam ettirildiği genellikle vurgulanan bir husustur. Bu da çocuk yetiştirmeye ve aile birlikteliğine önem veren kadınların nispeten daha dindar oldukları şeklinde değerlendirilebilir. (Sherkat, D. E. & Ellison, C. G., Din sosyolojisinde son gelişmeler ve gündemdeki tartışmalar (Çev. İ. Çapcıoğlu), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2004, XLV (1), 225-262) Bununla birlikte, kadınların

erkeklere nispetle duygusal açıdan güçlü, bedensel açıdan daha zayıf olmalarını ön plâna çıkaran görüşleri de burada hatırlatmakta fayda vardır. Çünkü Tarhan'ın da (Tarhan, N., Kadın Psikolojisi, İstanbul 2005, Nesil Yay., s. 333-334) belirttiği gibi, kadınların erkeklere kıyasla kendilerini daha zayıf hissetmeleri, zorluklarla mücadelede direnme güçlerinin daha az oluşu, onlarda erkekler kadar kuvvetli olmadıkları duygusunu uyandırabilir. Bu da kadınların insanüstü bir güce sığınma duygularını harekete geçirmiş olabilir. Dolayısıyla çaresiz kaldıklarında bir otoriteye sığınma ihtiyacı onları mutlu ettiğinden, dinî konular kadınlar için daha çekicidir. Erkeklerin egolarına daha fazla güvenme, sınırsız ve sorumsuz davranma eğilimleri, onları hesap verme ve kontrol edilme açısından rahatsız ve huzursuz edebilir. Söz konusu eğilimler ve tedirginlikler erkeklerin kadınlara nispetle dine daha az yönelmelerine sebep teşkil edebilir. Ayrıca "karşılıksız sevgi" olarak bilinen "şefkat" duygusu dinin önerdiği "merhamet" duygusuyla örtüştüğü için, kadınların psikolojik doğaları gereği dine daha yatkın oldukları düşünülebilir (Tarhan, a.g.e.).

Buradaki görüşlere ilave olarak, kadınların erkeklere nispetle; a) Daha fazla suçluluk ve pişmanlık duygusu yaşadıkları, b) Kendilerini gerçekleştirme, meslek edinme ve ekonomik bağımsızlık başta olmak üzere çeşitli konularda daha fazla

engellenmişlik hissi çektikleri, c) Daha fazla çalışma hayatının dışında kaldıkları, d) Etkilenmeye ve ikna edilebilirliğe daha açık oldukları, e) Kişilik özelliği açısından daha az saldırgan, daha fazla çekingen, daha çok itaatkâr, bağımlı ve pasif, daha çok kaygılı, endişeli ve sıkıntılı oldukları, f) Gündelik hayatta maruz kaldıkları stresle başa çıkmada zorlandıkları, g) Erkek hâkim toplumsal yapıda itaat ve sorumluluğu daha fazla içselleştirdikleri için dindar olmaya daha meyilli oldukları söylenmektedir. (Argyle, M. & Beit-Hallahmi, B., The social psychology of religion, London & Boston 1975, Routledge & Kegan Paul, s. 77-79)

Burada bahsedilen sebeplerin büyük bir kısmı Hristiyan topluluklar üzerinde yapılan çalışmalara dayandığı için, bunların Müslüman Türk toplumundaki kadınlar açısından geçerli olup olmadığı tartışmaya açık bir konudur. Çünkü kadınların erkeklerden daha dindar olduğu yönündeki yargı farklı kültürel ve dinî yapılarda destek bulmamaktadır. Meselâ, Sullins (Sullins, D. P., Gender and religion: Deconstructing universality, constructing complexity, American Journal of Sociology 2006, 112, 838-880) Batılı toplumlarda yapılan araştırmalarda, her ne kadar kadınların erkeklere nispetle daha dindar olduğu yönünde bulgulara ulaşılmış olsa da, bu durumun evrensel bir olgu olarak kabul edilemeyeceğini belirtmektedir. Zira büyük ölçekli bazı

çalışmalarda gerek kişisel dindarlık gerekse dinî aktivitelere katılma hususunda her iki cinsiyet arasında belirgin bir farklılık tespit edilememiştir. Bunun da ötesinde özellikle Yahudiler ve Müslümanlar arasında gerçekleştirilen pek çok araştırmada kadınların değil, erkeklerin daha dindar olduğu yönünde bulgulara ulaşılmıştır (bk. Sullins, a.g.e.). Gerçekten de Müslüman-Türk örneklemi üzerinde yürütülen bazı çalışmalarda erkeklerin dindarlık puanlarının kadınlardan daha yüksek çıktığı görülmektedir. Ancak bu ifadeyi de genelleştirmemek gerekir. Zira kadınların erkeklerden daha dindar olduğunu ortaya koyan araştırmaların yanı sıra dindarlık açısından her iki cinsiyet arasında anlamlı farklılıkların olmadığını tespit eden çalışmalar da mevcuttur. (Daha fazla bilgi için, bk. Yapıcı, A., Yeni bir dindarlık ölçeği ve üniversiteli gençlerin dinin etkisini hissetme düzeyi, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 6 (1), 2006, 65-115; Yapıcı, a.g.e., 2007; Yıldız, M., Ölüm kaygısı ve dindarlık, İzmir 2006, İzmir İlahiyat Vakfı Yay; Uysal, V., Türkiye'de dindarlık ve kadın, İstanbul 2006, DEM Yay; Mehmedoğlu, A. U., Kişilik ve din, İstanbul 2004, DEM Yay; Çelik, C., Şehirleşme ve din, Konya 2002, Çizgi Kitabevi)

Burada şu hususu özellikle vurgulamak gerekir ki, kadınların dindarlık düzeyi çeşitli faktörlere (yaş, medenî durum, eğitim seviyesi, gelir düzeyi, meslek vs.) bağlı olarak farklı bir biçim kazanabilmektedir. Meselâ Çelik (a.g.e.) Konya'da gerçekleştirdiği

araştırmasında kadınların çalışıp çalışmamasına göre ibadet davranışlarının farklılaştığını tespit etmiştir. Aynı şekilde Almanya'da yaşayan Türk işçileri üzerinde yürüttüğü araştırmasında Taştan (Taştan, A. V., Değişim sürecinde kimlik ve din, Kayseri'den yurt dışına işçi göçü olayının kültürel boyutu, Kayseri 1996, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay), her ne kadar namaz kılma açısından kadınlarla erkekler arasında anlamlı bir farklılık olmasa da, çalışan kadınların erkeklere nispetle daha az namaz kıldığından bahsetmektedir. Fırat'ın (Fırat, E., Üniversite öğrencilerinde Allah inancı ve din duygusu, Basılmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara 1977) üniversiteli gençler üzerinden elde ettiği bulgulara göre dindarlık açısından cinsiyetler arasındaki farklılıklar çok net ve belirgin olmamakla birlikte, kızlar erkeklere nispetle daha şüpheci bir tavır içerisindedirler. Nitekim Bayyiğit de (Bayyiğit, M., Üniversite gençliğinin dini inanç, tutum ve davranışları üzerine bir araştırma, Basılmamış doktora tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1989) yine üniversiteli gençler üzerinde yürüttüğü ankete dayanarak kızların erkeklere oranla gerek dine ilgisizlik gerekse inançsızlık eğilimlerinin daha fazla olduğunu söylemektedir.

Kuşkusuz bu tür sonuçlar kadın dindarlığının sosyal değişme sürecinde kısmî bir dönüşüm geçirdiğini de ortaya koymaktadır. Görüleceği üze-

re dindarlık düzeyinin farklılaşmasında sadece cinsiyet değil, bununla birlikte başka faktörler de etkilidir. Dahası, ülkemizde yapılan çalışmalarda dindarlığın farklı kriterlerden hareketle tanımlandığı ve farklı şekillerde ölçülmeye çalışıldığı unutulmamalıdır. Öyleyse kadın dindarlığı konusunda ulaşılan sonuçların kullanılan dindarlık kıstaslarına ve araştırma yapılan grubun özelliklerine göre değiştiği dikkatten kaçırılmamalıdır.

Toparlayacak olursak, ülkemizde yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlar üç farklı yargıyı beraberinde getirmektedir: Birincisi, kadınlar erkeklerden daha dindardır. İkincisi, erkekler kadınlardan daha dindardır. Üçüncüsü dindarlık açısından kadın ile erkek arasında anlamlı bir farklılaşma mevcut değildir. Her üç yargıyı destekleyecek araştırma sonuçları da mevcuttur. Buradan hareketle, toplumsal kabuller ve gündelik hayattan edinilen gözlemler kadınların daha dindar olduğunu teyit etse de bilimsel çalışmalarda ulaşılan bulguların bu konuda açık bir hükme varmayı engellediği ifade edilebilir. Bununla birlikte, yine yapılan çalışmalara dayanarak kadınların "kısmen" erkeklerden daha dindar olmaya meyilli oldukları görülmektedir. Bu da kadın ve erkek dindarlığının iki farklı uçta yer almadığı, dolayısıyla her iki cinsiyet arasındaki farklılıkların kısmî kaldığı anlamına gelmektedir. Çünkü dindarlık

konusunda her iki cinsiyet arasında gözlenen farklılıklar nadiren % 20'yi geçmektedir (Allport, G. W., Birey ve dini (Çev. B. Sambur), Ankara 2004, Elis Yay, s. 55).

Bir genelleme yapmanın güçlükleriyle birlikte kadınların dindarlıklarının daha ziyade geleneksel, törensel ve taklidî bir karakter arz ettiği ileri sürülebilir. Nitekim kadınların mevlit ve hatim merasimlerine daha fazla katıldığı, kutsal kabul edilen gün ve gecelerde nafile ibadet yapmaya (namaz, oruç vs.) daha fazla rağbet ettikleri görülmektedir. Ayrıca kadın dindarlığının zihinsel temellerinin kulaktan dolma bilgilerle biçimlendiği, ancak onların inanç ve dinî yaşantıdaki samimiyetlerinin daha kuvvetli olduğu söylenebilir. Dahası günah ve sevap duygusunun kadınlarda daha fazla geliştiği, dolayısıyla onların dindarlıklarının şekillenmesinde söz konusu bu iki duygunun belirgin olarak devreye girdiği düşünülebilir. (bk. Şahin, İ., Değişim sürecindeki bir Anadolu kasabasında kadın dindarlığı, Boğazlıyan örneği, Ü. Günay & C. Çelik (Ed.), Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi içinde (ss. 321-345), Adana 2006, Karahan Yay.)

Bu arada şu hususun altını önemle çizmek gerekir ki, kadınlar kurşun döktürme, fala baktırma, büyü yaptırma ya da bozdurma, cinci-muskacı hoca olarak tanımlanan kişilerle temas kurma, kutsal kabul edilen ziyaret yerlerinde çok çeşitli gayelerle dua etme ve adakta bulunma başta olmak üzere "halk dindarlığı" olarak adlandırılan

pek çok hususta daha fazla ön plâna çıkmaktadırlar. (krş. Arslan, M., Türk popüler dindarlığı, İstanbul 2004, DEM Yay, s. 202-205) Kadınların kitabî dindarlıktan öte geleneksel halk dindarlığına daha eğilimli oldukları sosyo-psikolojik bir gerçeklik olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca kadınlarda sağlıklı ve nitelikli dinî bilgi düzeylerinin zayıf kalması, onların bu tür uygulamalara rağbet etmesini artırabilmektedir. Bu sebeple kadın dindarlığının hurafelerden arındırılmış bir şekilde gelişip serpilmesinde nitelikli bir din eğitimi mutlaka gereklidir.

Özetle, kadın dindarlığının hem bireysel (fiziksel ve duygusal) hem de çevresel (sosyo-kültürel ve ortamsal) faktörlerden beslendiği söylenebilir. Sosyal değişme ve modernleşme sürecinde kadınların dindarlığının yavaş yavaş dönüşüm sürecine girdiğini de ilâve etmek gerekir.

Kadın Dindarlığının Bilgi Boyutu

Dr. Halide YENEN

İster kadın isterse erkek için olsun, bilgi boyutu olmayan bir dindarlık mümkün olabilir mi? sorusunu sorarak başlamak istiyorum.

'Dindârlık', sözcük anlamı açısından, 'din sahibi olmak', 'din edinmek' demektir. 'Dindâr' da, 'din sahibi olan', 'kendine din edinen' anlamlarına gelir. Dindar sözcüğüyle eş anlamlı olarak 'mütedeyyin' kelimesini de kullanırız. Terim olarak 'dindarlık, dinin emirlerini tamamıyla gözetmek (riayet)' şeklinde tanımlanır. Dolayısıyla dindarlık, sahip olunan dinin öğretilerine ilişkin 'bilgilenme' ve bu bilginin gerektirdiği şekilde 'amelde bulunma' boyutlarını içermektedir.

Kelimenin sözlük ve terim anlamlarına yönelik bu kısa açıklama, yukarıdaki sorumuzun yanıtını da içermektedir. Burada 'din' sözcüğüyle, İslâm'a işaret edildiğini ve İslâm'ın ilk emrinin 'OKU' olduğunu hatırlayacak olursak, bilgi boyutu olmayan bir dindarlığın düşünülemeyeceğini söy-

leyebiliriz. Yaşanan dindarlık taklit seviyesinde dahi olsa değişmeyecektir; zira taklit etmek bile, insana nispet edildiğinde, taklit edileni bilmeyi gerektirir.

Konumuz olan kadın dindarlığına gelince; bu tamlama ilk defa, Peygamber Efendimizin (s.a.s.) çok bilinen şu sözlerinin Türkçeye çevirisinde ortaya çıkmış olmalıdır. Şöyle buyuruyor:

"Kadın dört sebepten biri için nikâhlanır: Malı, soyu, güzelliği ve dindarlığı. Sen dindar olanı seç; aksi takdirde sıkıntıya düşersin."

Burada 'dindarlık' olarak çevrilen kelimenin Arapça karşılığı 'li-din-i hâ' sözcüğüdür ve Efendimiz (s.a.s.) yukarıdaki hadislerinde malı, soyu ve güzelliği sebebiyle değil 'dini sebebiyle', 'dini için' bir kadınla evlenmeyi tavsiye etmektedir.

Toplumun temelini oluşturan en küçük birimin aile olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, Efendimizin (s.a.s.) sözleriyle işaret ettiği gerçekliğin anlamını bir kez daha dikkatlice düşünmemiz gerekmektedir.

Kadını ve erkeği insan olarak gören, insan olma açısından kadın ve erkek arasında hiçbir fark gözetmeyen dinimiz, kadının toplumda bulunması gereken seviyesini bize göstermektedir. Güzelliği, malı ya da soyuyla bir meta olarak algılanan bir 'kadın imgesi'ni değil; bir dünya görüşüne,

hayata ilişkin bir bilgiye sahip olan ve o bilginin gerektirdiği şekilde eylemde bulunan bir 'kadın gerçekliği'ni idrak etmemizi istemektedir. Elbette bu bilginin ilkelerini, ilk emri OKU olan vahyî bilgi oluşturacaktır.

Dindarlığın en güzel tezahürlerinden biri ise, insanın sadece Allah'ın kulu olduğunu, Allah'ın her bir kuluna çok yakın olduğunu idrak etmesi, düşünce ve davranışlarına bu idrakle istikamet vermesidir. Nitekim bir bedevinin Resûlullah'a (s.a.s.) gelip, "Rabbimiz yakın mıdır yoksa uzak mıdır? Yakınsa ona fısıltı şeklinde dua edelim, uzaksa bağıralım." şeklindeki sorusu üzerine, Allah Teâlâ şu ayeti indirmiştir: "Kullarım sana Beni sorduğunda (söyle onlara): Ben çok yakınım. Bana dua ettiği vakit dua edenin dileğine karşılık veririm. O halde kullarım da Benim davetime uysunlar ve Bana inansınlar ki, doğru yolu bulalar." (Bakara, 186)

Kur'an-ı Kerim'deki Mücâdele suresinin ilk dört ayeti ve onun iniş sebebi, böyle bir dindarlığın asr-ı saadette yaşayan bir kadın tarafından idrakinin en canlı örneklerinden birini teşkil etmektedir. Ensar'dan Evs b. Samit, hanımı Havle binti Sa'lebe'ye zıhar (Zıhar, cahiliye dönemi âdetine göre Araplarda, kadın ve erkeğin tekrar birleşmelerine imkân vermeyecek biçimde ayrılmaları sonucunu doğuran ve kadına zarar veren bir boşama türüdür. (Kur'an Yolu, V, s. 259) yapmıştı. Çok

geçmeden söylediğine pişman oldu ve evliliğe dönüş yapmak istedi. Bu, Müslüman toplumun karşılaştığı ilk zıhar uygulamasıydı. Kadın, geleneğe göre yasak olan bu ilişkiyi bu halde sürdürmeyi kabul etmedi. Sonunda duruma bir çare bulması için Resûlullah'a başvurdu. Gençliğini kocası uğruna tükettiğini, ona çocuklar verdiğini, ama şimdi yaşlanınca kapı dışarı edildiğini anlattı. Kadın durumunu tekrar tekrar ifade etti. Hz. Peygamber bu konuda ilâhî bir bildirim almadığını ve bilinen hükümden (haramlık) başka bir çözüm söyleyemeyeceğini belirtti. Daha sonra kadın, Allah'a yalvarmaya ve hâlini anlatmaya başladı. "Allah'ım! Çok yalnızım. Bu ayrılık bana çok acı verecek. Küçük çocuklarım var; onları babalarına bırakırsam perişan olurlar, kendime alsam aç kalırlar. Hâlimi Sana arz ediyorum, beni bu sıkıntıdan kurtar. Resûlünün dilinden bir vahiy inzal buyur!" Kısa bir süre sonra adı geçen surenin onların durumuna çözüm sunan ilk dört ayeti indi. (Kur'an Yolu V, s. 260) "Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a yakınan kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah, sizin karşılıklı konuşmanızı işitiyordu. Çünkü Allah her şeyi işitmekte ve görmektedir." (Mücâdele, 1)

Geleneğe göre yasak olan bir ilişkiyi, kocasının isteğine rağmen sürdürmek istemeyen fakat ailesinin dağılmasına, çocuklarının perişan olmasına da gönlü razı olmayan bir kadının problemine çözüm arama teşebbüsü ve en nihayetinde var-

lığın ve bilginin kaynağına yönelişi, kadın dindarlığının bilgi boyutunun zirve örneklerinden birini teşkil etmektedir. İçinde yaşadığı geleneği çok iyi bilen, doğru bilgiyle sağlanacak bir çözüm gerçekleşmediği sürece kocası da istese, ihtiyacı da olsa yanlış davranışta bulunmayan ve ailesini ayakta tutabilecek çare için nihaî mercie başvuran bir kadın modeli sunulmaktadır.

Toplumun temel taşı olan aileleri ayakta tutabilmek için böyle bir kadın dindarlığına her zamankinden daha çok ihtiyacımız vardır. Kadının bir meta, bir nesne olarak algılanmasına izin verilmemelidir. Kadına kendini, insanlığını geliştirecek, özünü gürleştirecek ortam sağlanmalıdır; erkeğe de! Unutulmamalıdır ki, biz ayağımızı ne kadar sağlam basarsak basalım, karşımızdaki de sağlam basmıyorsa, yeni nesillerin dengelerini bozmadan yürüyebilecekleri bir köprü oluşturamayız; çünkü ilişkiler ağındaki köprünün tek bir ayağı yoktur.

Kadına ve erkeğe ilişkin erdemler, birbirini tamamlayan değerler bütünüdür. Erdemli bir erkeğe ilişkin değerlerin, erdemli bir kadına ilişkin değerlerle tamamlandığı bir ailede erdemli şahsiyetler yetişebilecektir. Kadının dindar olmadığı bir ailede, erkeğin dindarlığı eksik kalacaktır. Elbette aksi de doğrudur; ancak ailede çocuğun, özellikle ilk çocukluk yıllarında eğitim de dâhil bütün ihtiyaçlarıyla annenin meşgul olduğunu

ve bunun topluma yansımalarını göz önünde bulundurduğumuzda, kadınları dindar olmayan bir toplumda, erkeklerin dindarlığından bahsetmek pek de kolay olmayacaktır.

Kadın olmanın, küçük olsun büyük olsun, bütün köylerde ve şehirlerde zor olduğu bir zamanda yaşıyoruz. Zira kadın bir meta olarak evlenilir hâle gelmiştir; eşyada bilgiye de duyguya da yer yoktur!

Kızlarımızın, kadınlarımızın bugün okumaya teşvik edildiğini ve bunun için ciddî altyapı çalışmaları yapıldığını, seferberlik ilan edildiğini göz ardı edemeyiz elbette; ancak okuma teşvik edilirken gösterilen ideal, sadece genellikle ekonomik özgürlük olmamalıdır. Sadece ekonomik özgürlüğü elde etmek için öğrenim gören ve bu idealden başını kaldırmaksızın iş hayatına atılıp kazanmaya ve harcamaya, daha çok kazanıp daha çok harcamaya endekslenmiş bir hâlde yaşayan kadının; tarlada, merada, kendinin veya başkasının evinde temizlik işçisi, çocuk bakıcısı ve aşçı olarak çalışan kadınla arasında, 'çalışan kadın' olma açısından çok fazla fark yoktur aslında. Ancak öğrenim görüp toplumsal statü elde eden kadın, çalışmasının karşılığını kendisi almakta, ekonomik özgürlüğe sahip olmaktadır.

Kadınların kendilerini en özgür kabul edebilecekleri ekonomik özgürlüğün bulunduğu dünyada

da kadın olmanın zorlukları vardır. Üretilenin reklâmında kullanılarak tüketilen, üretileni tüketmeye sevk edilerek tüketilen hep kadın olmaktadır.

Başkası için yaşamaya, başkası için güzel görünmeye ve nesnelleşmeye mahkum edilir kadın... Kadın nesne olmamalıdır; çünkü o, toplumun şekillenmesinde çok ciddî bir fonksiyonu olan öznedir. Kadın, kendine kendinin özne olduğunu hatırlatacak bir bilgilenmeye doğru adım atmalıdır/atmaktadır.

Aslında, ister kadın ister erkek olsun, her insan öznedir ve hiçbir zaman biri diğeri için nesneleşemez, nesneleşmemelidir. İşte bu nedenledir ki, eğitim ve öğretimin merkezinde öğrenci vardır ve öğretmenin görevi, öğrencinin beynine bilgiyi yazmak değil, öğretilecek konularda rehberlik, edinilecek erdemlerde örnekliktir. Nitekim Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim hakkında, "Bu kitap, hiç şüphe yok, sakınanlar için bir rehberdir." (Bakara, 2) buyurmaktadır. Zira bu Kitab'ın indirilmesinin hedefi, insana kendi özünü keşfetmesini sağlamak, kim tarafından, niçin yaratıldığını fark ettirmek ve onun dünya görüşüne istikamet vermektir. Onu niçin yaşadığı, ne için çalıştığı hususunda bilgilendirip davranışlarına bir anlam ve derinlik kazandırmak, yapıp ettiklerinin karşılığının uhrevî bir boyutu da olduğunu hatırlatmaktır.

Hz. Âişe'den İslâm Aynasına Yansıyan Dindarlık

Hatice Kübra GÖRMEZ

Din, inançla birlikte kişinin dünyevî hayatına yön verecek olan ahlâkî, hukukî ve sosyal prensipleri ihtiva etmektedir. Bu prensiplerin insanların iç dünyasında, günlük hayatında, bireysel ve toplumsal yaşantısında yansımaları dindarlık olarak ifade edilir. Din, insanın Allah, diğer insanlar ve kâinat ile ilişkisini, iman, ihsan, irfan ve güzel ahlâk çerçevesinde tanzim eden bir kurumdur. Dindarlık ise bu inanç ve esaslar çerçevesinde, kişilerde üstün ve sonsuz varlığa karşı duyulan mutlak bağlılığın tezahürüdür. Dindarlığın ibadetten ahlâka, muamelâttan tabiatla ilişkiye kadar hayatın her alanında tezahürleri bulunmaktadır. Öyle ki, insanların gelip geçeceği yoldan onları rahatsız edici bir engeli kaldırmak gibi ufacık bir iyilik bile imanın şubelerinden ve dolayısıyla dindarlığın tezahürlerinden sayılmıştır.

Temelde bütün insanların ortak bir dindarlık anlayışı olmakla birlikte, bu kavram her şahısta ayrı

ayrı tezahür etmektedir. Çünkü her insan kendine münhasır duygusal boyutu, ruhî hassasiyeti, ferdî özellikleri ve sorumlulukları ile bağlantılı olarak başlı başına bir âlemdir. Hz. Âdem'den Hz. Peygambere, hatta günümüze kadar insanlığın serencamında bunun sayısız örneklerini görmek mümkündür. Hz. Âdem'in oğlu Habil'in, kardeşi ile ilişkisinde dindarlığın bir yönünü müşahede ederken, Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in, Allah'a bağlılıklarında dindarlığın başka bir boyutunu görürüz...

Asr-ı saadete geldiğimizde Hz. Ömer'de dindarlığın adalet ve hakkaniyet boyutu daha belirgin iken, Hz. Osman'da edep, hayâ ve züht boyutunun öne çıktığını, Hz. Ali'de ise akıl ve bilgi eksenli bir dindarlığın temayüz ettiğini görürüz. İslâm'ın ilk inananlarından Hz. Ebubekir'de ise sadakat, emniyet, ilim, irfan ve ibadetlere karşı hassasiyet kendini daha fazla hissettirmektedir.

Aslında cinsiyeti esas alarak bir kadın dindarlığından söz etmek oldukça güçtür. Buna rağmen genel geçer bir anlayışa göre kadın dindarlığı, duygu ağırlıklı bir dindarlık olup, akıl ve bilgi ağırlıklı bir anlayışın ürünü değildir. Bu genellemenin doğru olmadığı, kadınların da kendi aralarında farklı dindarlıklar sergilediği de göz ardı edilmemelidir. Sosyal statü, ilmî mertebeler, coğrafî konum, eğitim ve duygusal farklılıklar kadınlarda farklı din-

darlık tezahürlerini ortaya çıkarmaktadır. Aynı dönemin ve şartların insanları arasındaki dindarlık yansımaları dahi birbiriyle aynı değildir.

İslâm'ın ilk yıllarına doğru bir yolculuk yaptığımızda, vahyin nüzul dönemi kadınlarında farklı dindarlık tezahürleri olduğunu görmek mümkündür.

İslâm'ın Hz. Peygamberden sonra ilk muhatabı olma şerefine nail olan, tereddütsüz bir imanla, "Allah seni asla mahcup etmeyecektir." diyerek, Allah Resûlünü yüreklendiren, cesaretlendiren, şefkat ve korumasıyla, vefatına kadar maddî ve manevî desteğiyle Hz. Peygamberin yanında olan bir Hz. Hatice dindarlığı; tevazusu, itaati, örnek ahlâkı, sabrı ile Hz. Peygamberden bir parça olan Hz. Fatıma'nın dindarlığı ve hayatı boyunca akıl, bilgi ve ahlâk merkezli bir dindarlık üretmeye çalışan, oldukça genç yaşına rağmen dünyalıklar peşinde koşup oyalanmayan, Peygamberin rahle-i tedrisinde dinî esasları ve dindarlık prensiplerini öğrenen, öğreten ve yaşayan bir Hz. Âişe'nin dindarlığı arasında elbette önemli farklılıklar görülecektir. Bu örnekleri çoğalttığımızda asr-ı saadette dahi temelde ortak bir anlayış ve uygulama olmakla birlikte, her Müslüman erkek ve kadında dindarlığın farklı farklı tezahür ettiğini görmek mümkündür. Burada Hz. Âişe'nin şahsında temayüz eden dindarlık tezahürleri üzerinde bir nebze durmak istiyoruz.

Hz. Âişe'ye baktığımızda dindarlığın bütün boyutlarını hayatında topladığını görmekteyiz.

O; kişileri, aileyi ve toplumu zora sokan, zorlaştıran, insan takatini aşan bir anlayışa değil; samimî, ihlâslı, varlıkta ve yoklukta hayat tarzını değiştirmeyen bir dindarlık anlayışına sahipti. Hayatı boyunca akıl, bilgi ve ahlâk merkezli bir din ortaya koymaya ve onu yaşamaya çalışmıştı. Bunun dışındaki uygulamalara ise, her kimde ve nerede olursa olsun karşı çıkmayı kendine ilke edinmişti. Dinin kolaylık ilkesine dair hadislerin, onun tarafından rivayet edilmiş olması manidardır.

Onun dindarlık anlayışı; ibadet adına zora sokan, zorlaştıran değil, kolaylık prensibini ilke edinen bir anlayıştı.

Bu bağlamda Hz. Âişe, Hz. Peygamberin kendine has yaptığı ibadetlerini zora ve sıkıntıya düşme pahasına yapmak isteyen sahabeye karşı çıkarak, onlara engel olmaya çalışmıştır.

Hz. Peygamberin özel ibadetlerinden olan visal orucunu diğer insanların tutmalarına izin vermemiş ve "Allah'a yemin olsun ki ben geceleri kesinlikle oruç tutmam. Çünkü Allah, 'Orucu geceye kadar tamamlayın.' buyurmaktadır." demiştir.

Hz. Âişe, önce Hz. Ebubekir'in rahle-i tedrisinden geçmiş, daha sonra vahyin ilk muhatabının yanında eğitimine devam etmiş, geniş ufku, yüksek

zekâsı ile pek çok meselede Hz. Peygamberle ilmî mütalâalarda bulunmuştur. Hiçbir hanım onun kadar bilgi ve ilim aşkına sahip olmamış, hiçbir eş ve hoca da eşine veya talebesine Hz. Peygamber kadar sabırlı, tatmin edici ve doğru cevaplar vermek için gayret sarf etmemiştir.

Hz. Âişe hem İslâm'ı, hem onun kişilerde yansıması olan dindarlığı en doğru ve sağlıklı anlamak adına, her konuda Hz. Peygambere sorular sormuş, aldığı cevaplar hem sahabe hem de Müslümanlar için geniş açılımlar sağlamıştır. Onun sorgulamaları ifade edilenlerin aksine sadece kadınların özel halleri ve ibadetler konusunda olmayıp, hayatın ve İslâm'ın her alanı ve dindarlığın bütün tezahürleri ile ilgilidir. İbadet, muamelât, ahiret, kıyamet, ölüm, ceza, mükâfat vb. onun Hz. Peygamberle mütalâa yaptığı temel konulardır.

Bu mütalâalar sayesinde Hz. Âişe, Kur'an'dan ve Allah Resûlünden aldığı sahih bilgileri akılla yoğurarak olgunlaştırmış, Peygamberin vefatından sonra 47 yıl bu bilgileri diğer insanlara taşımış, pek çok talebe yetiştirmiş ve müminlerin bilge annesi olmuştur.

Hz. Âişe'de temayüz eden derunî dindarlık, onu, sahip olduğu mevki, ilim ve şöhretten dolayı ibadetlere karşı müstağni kılmamış, bilâkis züht ve takva sahibi olmanın gereklerini fazlasıyla yerine getirmiştir. Farz namazın dışında geceleri nafile

namaz kılması, günlerinin çoğunu oruçlu geçirmesi, kimsenin aleyhine konuşmaması bunu açıkça göstermektedir.

Onun dindarlık anlayışı kendisini toplumdan soyutlamamış, bilâkis toplumun problemlerine, sıkıntılarına çözüm bulmaya yöneltmiştir. Yetim çocukları alıp terbiye edip, yetiştirip evlendirmeyi kendisine bir vazife telâkki etmiştir. İmkân bulduğunda köle azat ederek, insan hürriyetine verdiği önemi davranışlarıyla göstermiştir.

Onun dindarlığı münzevî bir hayatı tasvip etmeyip, hayatın her döneminde ve alanında yansımalarını gördüğümüz bir anlayıştır.

Sahabeden Said b. Hişam, Hz. Âişe'nin yanına gelerek, dünyadaki her şeyden el etek çekmek istediğini söylediğinde şöyle demiştir: "Bunu yapma. Sen, 'Andolsun ki Allah Resûlünde, sizin için güzel örnekler vardır.' ayetini okumadın mı? Allah Resûlü (s.a.s.) evlenmiş ve çocuk sahibi de olmuştur."

Müminlerin annesi Hz. Âişe de inzivaî bir hayat yaşamayıp, hayatın her alanında, ihtiyaç duyduğu ve ihtiyaç duyulan her sahada İslâm'ı doğru anlamak ve anlatmak adına yer almış, bu konuda İslâm tarihinde müstesna bir mevkî kazanmıştır.

Ayrıca onun dindarlığı, teslimiyetçi bir anlayış değil, sorgulayıcı bir dindarlığı öngörmüştür. Hz.

Âişe'yi okuyup tanıdığımızda, onun Allah Resûlü ile birlikte geçirdiği zamanı, İslâm dini ve onun temel prensiplerini öğrenmekle, öğretmekle ve yaşamakla geçirdiğini müşahede ederiz. Sahabenin büyüklerinden her âlim, her kâri ve her ravî, her zahit onun rahle-i tedrisinden geçmiş, hatta, "Dininizin yarısını şu Humeyra'dan alınız." hadisine mazhar olmuştur. Yine başka bir rivayete göre "şeriatın dörtte birini nakletme şerefi" ona nasip olmuştur.

Onun dindarlık tezahüründe İslâm'ın temel ibadet ilkelerine azamî dikkat yanında, İslâm'ın temel ilkelerine, Kur'an'ın evrensel öğretilerine ve Hz. Peygamberin sünnetine aykırı gördüğü rivayetleri ve uygulamaları cesurca eleştirerek aklı kulağa, dirayeti rivayete tercih ettiği görülmektedir.

Yine o, bazı konularda ve özellikle kadın aleyhine yorumlanan ayet ve hadislerin doğru anlaşılması hususunda sahabeye itiraz etmiş, onun bu tavrı İslâm ilim dünyasında tenkit geleneğinin temelini oluşturmuştur. Hz. Âişe kadını küçük düşüren, hor gören, aşağılayan anlayışı reddederek itirazını ayet ve hadislerle temellendirmiştir. Tenkit ve tashihleriyle pek çok meselede Müslüman toplumları aydınlatan bir ilim ve fazilet meşalesi olmuştur.

Hz. Âişe'nin dindarlık anlayışı onu dünyalıklara iltifat ettirmemiştir. Varlıkta da darlıkta da aynı

tarzda yaşamış, eline geçeni biriktirerek yoksul ve fakirlere paylaştırmış, sosyal yaralara merhem olmaya çalışmıştır. Bir defasında Muaviye'nin hediye olarak gönderdiği giysilere ve paralara bakarak ağlamış ve "Fakat Resûlullah bunlardan hiçbirisini bulamazdı." diyerek hepsini infak etmiştir.

Onun dindarlığı siyasî olaylarda gördüğü yanlışlıklara itirazına engel olmamış, bilâkis bir hakkı ifa etmek olarak görmüştür. Hz. Osman'a biat etmiş, ama sağlığında onu eleştirmiş, ölümünden sonra ise katledilmesine sebep olanların bulunup cezalandırılması için çabalamış, bu süreç onu, İslâm tarihinin en acı olaylarından biri olan Cemel Vakasına kadar götürmüştür.

Yine Muaviye'nin ona uyarı mektupları göndermesi, dindarlık algısının farklı bir tezahürü olarak görülmelidir. Yapılan yanlış uygulamalara sessiz kalmayıp tavır almıştır. Muaviye'nin uygulamalarına karşı kimse sesini yükseltme cesaretini gösteremezken, ona mektup göndererek, "Allah Resûlünden duydum ki bir adam insanların değil, Allah'ın rızasını kazanmaya çalışırsa, Cenab-ı Hak onu insanların rızasını kazanmadığı için meydana gelecek her türlü kötülükten korur. Allah'ın rızasını bir tarafa bırakıp insanların rızasını kazanmaya çalışanları da Allah insanlara bırakır." diyerek uyarısını yapmıştır.

Öte yandan Hz. Âişe'nin dindarlığı, insanî özelliklerini baskılayan, örten bir dindarlık da değildir. Kimi zaman eşine olan sevgisinin boyutu kıskançlık duygularını kamçılamış ve gece ibadet için yanından ayrılan Hz. Peygamberi takip etmek istemiştir. Kimi zaman bal şerbeti olayında olduğu gibi, Hz. Peygamberin diğer eşlerini kıskanmış, pişirdikleri yemeği dökerek duygularını dile getirmiş, kimi zaman ise bir Müslüman hanımın başına gelen en acı tecrübeyi İfk Olayı ile yaşamıştır. Akabinde Allah'ın ayetleriyle masumiyeti ispatlanan Hz. Âişe, yakınlarına ve sahabeye karşı olan incinmişliği ve kırgınlığını, "Ben Allah'tan başkasına asla teşekkür etmem." sözü ile ifade ederek Rabbine olan sonsuz güven duygusunu bir kez daha tazelemiştir.

Onun dindarlık anlayışı Hz. Âişe'yi hiçbir konuda pasifize etmemiştir. Hayatı boyunca ne pasif bir dinleyici, ne pasif bir talebe, ne de hoca olmuştur.

Onun Medine ile sınırlı bir bilgi dünyası da olmayıp, muhtelif şehir ve bölgelerdeki Müslümanların problemleriyle dahi ilgilenmiştir. Fukaha için büyük bir hazine olan fetvaları, Medine fıkhının temelini oluşturacak kadar etkili olmuştur.

Hz. Âişe ile ilgili müstakil bir eser kaleme almış olan Süleyman Nedvî'nin şu ifadelerine katılmamak mümkün değildir:

"Tarihin bütün sayfalarını karıştıracak olursak, dinî, ahlâkî, siyasî ve medenî bütün meziyetleri şahsında toplamış ve bütün bunların icaplarını yerine getirmiş, ilmî, amelî bir rehber olmuş Hz. Âişe'den başka kadın göremeyiz."

Müslüman hanımların sağlıklı bir din ve dindarlık anlayışına yapılabilecek en büyük katkılardan birinin, hadis külliyatının ve tarih sayfalarının aralarında gizli kalan Hz. Âişe bakış açısını yeniden gün yüzüne çıkarmak olacaktır, kanaatindeyiz. Böylece Hz. Âişe'nin ayna ve sürmelikle oyalanmak şöyle dursun, İslâm'ın aynasına yansıtılmak istenen yalan yanlış haberlere karşı din ve dindarlık adına, akıl ve nakil adına, yıllarca Hz. Peygamberin yanında ve yakınında olmanın verdiği cesaretle nasıl bir duruş sergilediğini görmek mümkün olacak ve her Müslüman hanım bundan payına düşeni alabilecektir.